

Jakub Jerzy Czarkowski

Aktualność pedagogii harcerskiej XX-lecia międzywojennego

HARCERSTWO

*Rocznik naukowy Muzeum Harcerstwa
nr 1, 2018, s. 117-126*

WPROWADZENIE

Nauczamy studentów, przyszłych wychowawców i pedagogów, historii oraz współczesnych kierunków wychowania (nie tylko kształcenie pedagogów zawiera takie elementy, możemy je odnaleźć w programach kształcenia psychologów, socjologów, ekonomistów, a nawet studentów na kierunkach przyrodniczych czy technicznych). Czynimy tak po to, by ukazać im bogactwo myśli pedagogicznej, jak również po to, by wskazać, na czym polegał postęp i rozwój w myśleniu o wychowaniu, kształceniu, rozwoju człowieka. Poszukiwania te, swoista intelektualna podróż, powinna wyrobić w nich zdolność oceny, samodzielność myśli, umiejętność rozważania różnych racji, stanowisk teoretycznych i praktyk pedagogicznych.

Sami również w swoich badaniach i poszukiwaniach często patrzymy za siebie,

czy czasem ktoś nie szedł już tą drogą. Ma to w sobie również ten walor, że dzięki temu nie chodzimy w kółko. Pozwala nam to także na refleksje, na ile dana myśl, stanowisko czy koncepcja jest umocowana teoretycznie, jest nowoczesna, twórcza.

HARCERSTWO A SKAUTING I ÓWCZESNA MYŚL O WYCHOWANIU

Harcerstwo u swego zarania było niewątpliwie propozycją nową i nowoczesną. Powstanie pierwszych drużyn i komend skautowych datowane na lata 1909-1911 dzieli zaledwie kilka lat od publikacji *Scouting for boys*¹ i eksperymentalnego obozu na wyspie Brownsea, który był zorganizowany w sierpniu 1907 r. Skauting w swojej pierwotnej formie był głęboko zakorzeniony w swojej epoce, jej lękach, ale i oczekiwaniach. Chociaż sam twórca metody, Robert Baden-Powell,

¹. opublikowana w 1908.

nie był z wykształcenia pedagogiem ani filozofem, jednak żył na przełomie XIX i XX w., a jego dzieło było odpowiedzią na wyzwania tamtych czasów. Z angielskiej wiktoriańskiej tradycji czerpał tradycje wierności królowi, posłuszeństwa, dyscyplinę w wymiarze zewnętrznym i wewnętrznym, jak również przywiązanie do czystości (w znaczeniu seksualnym). Ale odpowiedział również na nowe prądy myślowe i pomysły płynące szerokim nurtem, zwłaszcza z Ameryki Północnej. Dlatego też skauting silnie zakorzeniony jest w filozofii i pedagogice progresywizmu. Jest tak zresztą do dziś, czego wyrazem może być dokument *Najważniejsze cechy skautingu*², definiujący skauting jako system progresywnego samowychowania³. Był to system oparty na bazie wcześniejszych koncepcji filozoficznych i psychologicznych stworzonych przez Charlesa Sandersa Peirce'a i Williama Jamesa oraz Johna Deweya, który to system, jak pisał K. Sośnicki, „wszystkie nowe dążenia i idee pedagogiczne może zespolić w jedną zwartą budowę”⁴. Progresywizm był znaczącą koncepcją i ideą wielkiego przełomu w pedagogice. Tworzył zmiany w spostrzeganiu centralnej postaci w procesie edukacji – miało się nią stać dziecko, a nie nauczyciel. W koncepcjach i rozwiązaniach pedagogicznych na nim opartych uwzględniano potrzeby dzieci oraz młodzieży, zwrócono uwagę na wyzwalanie możliwości rozwojowych wychowanków (łacińskie *progressio*). Szczególną rolę przypisano w tym systemie swobodzie, aktywności, spontanicznemu uczeniu się oraz twórczości dzieci⁵. Również inne nurty nowego wychowania mogły mieć (i zapewne miały) wpływ na kształtowanie się skautowego systemu i idei wychowawczych. Sam twórca skautingu podaje wiele źródeł, wszystkie jednak przeciwstawia nauczaniu, które na-

leży rozumieć jako tradycyjną opartą na pozytywistycznych koncepcjach szkołę⁶. Stawianie prostego znaku równości między skautingiem a harcerstwem nie wydaje się właściwym rozwiązaniem. Kwestia ta jest bardzo złożona. Jest faktem, że działacze młodzieżowej organizacji „Zarzewie”, przygotowującej swych członków do walki o niepodległość, zwrócili uwagę na metody skautowe. Władze „Zarzewia” zleciły Andrzejowi Małkowskiemu przetłumaczenie podręcznika *Scouting for Boys*. Andrzej Małkowski po zapoznaniu się z pomysłami i rozwiązaniami proponowanymi przez Roberta Baden-Powella stał się gorącym entuzjastą skautingu, uważając go nie tylko za pewien pomysł na wychowanie młodzieży, ale również za nowy styl życia. Zainteresowanie nowym angielskim systemem wychowawczym wykazywały również inne organizacje. Między innymi „Eleusis” i „Sokół”. Nic więc dziwnego, że Małkowski, będąc członkiem najstarszego oraz najsilniejszego gimnastycznego towarzystwa „Sokół – Macierz” we Lwowie, uzyskał poparcie naczelnika „Sokoła” dr. Kazimierza Wyrzykowskiego dla popularyzacji tej nowości. Było to stowarzyszenie jawne, a gniazda, czyli oddziały lokalne, istniały także w zaborze rosyjskim (tajnie) i pruskim oraz niemal we wszystkich środowiskach polonijnych. Poparcie takiej organizacji pozwoliło na zorganizowanie w okresie od marca do maja 1911 r. we Lwowie pierwszego kursu instruktorskiego. Członkowie nie tylko „Sokoła”, ale również innych organizacji – zarzewiaczy oraz elsowie – chłonęli informacje o wycieczkach, biwakach i metodzie skautowej (prezentowanej tak, jak rozumiał ją Małkowski). Jest to zasadniczo odmienny sposób wprowadzania skautingu. Zwykle to instruktorzy skautowi z organizacji matki (istniejącej już

2. Dokument opracowany przez Światową Konferencję Skautową (Durban, lipiec 1999), źródło: strona GK ZHP (tłumacza nie podano) http://skauting.zhp.pl/index.php?do=download_binary&navi=0013,0061&id=910,0061&id=910.

3. tamże s. 2.

4. K. Sośnicki, *Rozwój pedagogiki zachodniej na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1967, s. 80.

5. Por. W. Okoń (red.): *Szkoły eksperymentalne w świecie 1900-1975*, Warszawa 1978, K. Sośnicki, *Rozwój pedagogiki zachodniej na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1967 lub B. Śliwerski (red.): *Edukacja alternatywna*, Kraków 1992.

6. Za S. Sedlaczek, *Geneza skautingu i harcerstwa*, Warszawa 1936, s. 6-7, (reprint wyd. Impuls).

organizacji skautowej) szkolili nowych adeptów skautingu, a nie organizowano samokształcenie lub szkolenia na podstawie lektur czy materiałów. Warto dodać, że rozwiązanie to było zaakceptowane przez samego Roberta Baden-Powella. Z perspektywy polskiej młodzieży natomiast był to symbol nieustającej walki polskiej młodzieży o narodowe wyzwolenie⁷. Sukcesy w szkoleniu i wielki entuzjazm spowodowały, że w efekcie (po zakończeniu kursu) utworzono Komendę Skautową i pierwsze drużyny⁸. Taka geneza tworzenia się skautingu w Polsce, wpływ lokalnych organizacji na jego tworzenie się, ten niepodległościowy, narodowy oraz paramilitarny charakter sprawiał, że skauting był istotnym elementem walki o niepodległość⁹. Fakt ten jest jednocześnie początkiem i przyczyną odmienności harcerstwa od skautingu światowego. Był źródłem jego odmienności, począwszy od nazewnictwa, jak również w zakresie wychowania patriotycznego i paramilitarnego. W roku 1937 tak to charakteryzował Stanisław Sedlaczek: „W dziedzinie przysposobienia wojskowego jeszcze jaskrawiej zaznacza się różnica ujęcia polskiego w porównaniu bodaj z ogółem organizacji skautowych, które mniej lub więcej przemilczają wojskowe wartości i cechy skautingu, jak już o tym wspominałem w innym miejscu. Stronę ‘tamtą’ naszkicował Bouchet, o naszej wystarczy przypomnieć jeszcze to, cośmy wyżej mówili o genezie harcerstwa jako ruchu niepodległościowego, wyrosłego w łączności z organizowaniem polskiej siły zbrojnej pod zaborami i dodać: Harcerstwo szczydzi się swą rolą w przysposobieniu młodzieży do obrony kraju i tymi rezultatami, jakie jego środowisko i metody dają dla wykształcenia żołnierza i oficera, o czym świadczy wiele wypowiedzeń się najwybitniejszych polskich

wojskowych. Poza ogólnym przysposobieniem do obrony kraju, jakim jest każdy skauting, choćby o tym milczeli jego kierownicy, harcerstwo stara się odegrać jak najwydatniejszą rolę w przysposobieniu wojskowym w ściślejszym tego słowa znaczeniu, wprowadzając do programów stopni i sprawności to wszystko, co czynniki odpowiedzialne za Armię uważają za potrzebne. Być może, że ktoś uznałby to za przeciążanie tych programów, harcerstwo uważa takie ich ujmowanie za konieczność państwową, młodzież zaś garnie się do tych ćwiczeń i odnosi z nich duże korzyści także dla ogólnego swego wyrobienia. A gdyby trzeba było z programów coś usuwać dla odciążenia ich, tych elementów wojskowych należałoby bronić przede wszystkim”¹⁰.

HARCERSTWO JAKO ODPOWIEDŹ I ALTERNATYWA

Warto zauważyć, że działania instruktorów były również odpowiedzią lub alternatywą na inne nurty pojawiające się w życiu społecznym. Píše o tym między innymi Anna Zawadzka w swoich wspomnieniach o Jadwidze Falkowskiej – jednej z twórczyń skautingu i harcerstwa żeńskiego¹¹. Analizując początki powstania metody harcerskiej warto podkreślić, że była ona głęboko zakorzeniona w tradycji polskiej i europejskiej. Metoda harcerska w pełni rozwinęła się w okresie dwudziestolecia międzywojennego. I z tej perspektywy najlepiej jest oceniać, na ile skutecznym i nowoczesnym była rozwiązaniem. XX-lecie międzywojenne był to czas dla pedagogiki nader szczególny. Królujący przez wiele dziesięcioleci pozytywizm z jego szalenie wartościowym, jednak nieco skostniałym, a co gorsza nie w pełni zrozumiałym systemem pedagogicznym, zaczął wypalać się, a w jego miejsce roz-

7. W. Błażejowski, Historia harcerstwa polskiego, Warszawa 1935, s. 48.

8. Rozkaz Dzienny z dn. 22 maja 1911 Lwów wg „Scout” nr 3 i 4, Lwów 1935 (numer Złotu Jubileuszowego); Geneza Harcerstwa, op. cit.; J. Skrzypczak: Edukacyjne funkcje mediów w perspektywie metodologicznej, w: W. Strykowski (red.), Media a edukacja, Poznań 1997, s. 71.

9. Patrz: H. Babiński, U podstaw organizacji wojska polskiego 1908-1914, Warszawa 1935. Babiński przypisuje zasługę założenia skautingu w Polsce organizacjom niepodległościowym, a sam skauting uważa za istotny element tworzenia polskiej armii.

10. H. Bouchet, Skauting i indywidualność, Warszawa 1937; wstęp S. Sedlaczek, s. 7.

11. A. Zawadzka, Gawędy o tych, które przewodziły, Horyzonty, Warszawa 1994, s. 42-43.

wijało się nowe wychowanie, które przeciwstawiało się tradycyjnym metodom przynajmniej naczelną rolę w nauczaniu i wychowaniu nauczycielowi, natomiast koncentrowało proces pedagogiczny na dziecku, jego własnej aktywności, potrzebach wieku, jego osobistych upodobaniach i zainteresowaniach. Samo nowe wychowanie, czerpiące źródła swoich inspiracji z prac Ellen Key i poniekąd Jean-Jacques'a Rousseau, było nurtem szalenie niejednorodnym. W różnych krajach przybierało nadzwyczaj zróżnicowane formy. W USA był to progresywizm, we Francji i Anglii nazywany Nową Szkołą lub Szkołą Twórczą, w Niemczech nowe wychowanie rozwijało się pod nazwą Pedagogiki Reform, natomiast w Rosji nazywano go Swobodnym Wychowaniem, a po rewolucji przyjmował wiele form między innymi Pierwszej Stacji Doświadczalnej Ludowego Komisariatu Oświaty zorganizowanej przez Teofila Sergiejewicza Szackiego.

Obok wspomnianego już Szackiego do wybitnych przedstawicieli nowego wychowania zalicza się Johna Deweya, Georga Kerschensteinera, Édouarda Claparède, Marię Montessori i wielu, wielu innych. W Polsce również działało wielu wybitnych przedstawicieli tego nurtu, możemy tu wymienić Janusza Korczaka czy Henryka Rowida. Nowe wychowanie niosło ze sobą przewartościowanie pojęć i stanowisk teoretycznych w pedagogice, budowane między innymi na rozwoju psychologii eksperymentalnej¹². Wśród dominujących prądów w tym okresie wskazać możemy pądocentryzm i aktywizm, przy jednoczesnej dychotomiczności w wielu kluczowych kwestiach. Pedagogika nowego wychowania wychodzi od dziecka, zarzuca pierwszoplanowość nauczyciela i adaptuje proces dydaktyczno-wychowawczy do naturalnych

potrzeb dziecka uwzględniając jego fazy rozwojowe. Samo wychowanie to proces aktywnego wrastania jednostki w społeczną świadomość gatunku, a nauczanie oparte jest na poznawaniu świata dzięki procesom samodzielnej eksploracji, przy jednoczesnym odrzuceniu (niekiedy ekstremalnym) biernego przyswajania z góry narzuconych treści. Jednocześnie pedagogowie nowego wychowania poszukiwali wciąż złotego środka między naturalizmem a humanizmem, kształtowaniem „ja” a wartościami intersubiektywnymi, społecznymi, uniwersalnymi, harmonią wewnętrzną a harmonią ze światem zewnętrznym. Problemy te pozostały i w wielu przypadkach pozostają otwarte do dziś, a zaproponowane przez postmodernizm, personalizm i antypedagogikę odpowiedzi wciąż nie są satysfakcjonujące ani dla wszystkich, ani nawet dla większości.

ROZWÓJ HARCERSTWA W OKRESIE XX-LECIA MIĘDZYWOJENNEGO

Dla harcerstwa i metody harcerskiej dwudziestolecie międzywojenne było czasem dynamicznego rozwoju, ale również czasem zmierzenia się z poważnymi problemami organizacyjnymi i ekonomicznymi. Okres ten to dla harcerskiego systemu wychowawczego jednocześnie lata próby – czy dobrze zafunkcjonuje w nowej, zmienionej rzeczywistości państwa niepodległego – a także lata poszukiwań. Szybko rosnące szeregi harcerzy wymagały znacznego zwiększenia liczebności kadry instruktorskiej. Harcerstwo stało się na tyle dużą organizacją, że musiało się mierzyć ze wszystkimi okolicznościami, jakie zarządzanie taką instytucją niesie ze sobą. Jest to również czas walki ideologicznej, co zaowocowało powstaniem różnych organizacji harcerskich zarówno lewicowych, jak i prawi-

12. S. Sztobryn, *Pedagogika Nowego Wychowania*, [w:] red. Z. Kwieciński, B. Śliwowski, *Pedagogika, podręcznik akademicki*, PWN, 2004, s. 279.

cowych. Sytuacja ta wskazała na różnorodność, ale jednocześnie na tożsamość ideologiczną harcerstwa wokół takich idei, jak patriotyzm, państwo, puszczalność, zdrowie, rozwój i wolność, w tym wolność od nałogów, czystość. Zapisane są one w Prawie i Przrzeczeniu Harcerskim z różnych okresów i różnych organizacji¹³. Jak czytamy w *Księdze Jaszczurki*: „Przrzeczenie jest Siłą. Składano je przed Tobą. Będzie składane po Tobie. I zawsze powtarzano to samo, ten sam nakaz przyjęty z ochotą, to samo posłuszeństwo i służba – wybrane dobrowolnie”¹⁴. Kluczową ideą była służba. Pomijając jednak szczegóły trudności organizacyjnych i finansowych, które wprawdzie wpływały na rozwój harcerstwa, to jednak nie zahamowały rozwoju metody, skoncentruję się na pracach i dokonaniach w zakresie metodyki i wychowania. Z tej perspektywy harcerstwo okresu międzywojennego jawi się jako okres wielu ciekawych i owocnych poszukiwań. Należy również podkreślić, iż prowadzone przed samym wybuchem wojny eksperymenty pedagogiczne z metodą harcerską pozwoliły na jej pierwsze pełne opisanie na gruncie pedagogiki¹⁵. Okres międzywojenny i praca z dużymi grupami zróżnicowanej młodzieży przyniosły harcerstwu wiele nowych doświadczeń, jak również pozwoliły na ciekawe eksperymenty metodyczne. Rozwój mediów harcerskich służył wymianie myśli, transferowi między teorią a praktyką¹⁶. Mimo niekiedy bolesnych problemów finansowych media stały się ważnym elementem pracy harcerskiej. Po początkowych niepowodzeniach z tworzeniem prasy harcerskiej nastąpiła jej odbudowa i rozwój. Obok tytułów ogólnopolskich, takich jak „Harcemistrz”, pojawiła się prasa lokalna i wydawnictwa okolicznościowe. Publikowano także

książki o tematyce harcerskiej. Wydawnictwa o tematyce harcerskiej ukazywały się z inspiracji władz ZHP, jak również drużyn harcerskich¹⁷. Na zorganizowanej w dniach 2-9 grudnia 1934 r. wystawie prezentowano dorobek harcerstwa w tym zakresie. Zgromadzono wówczas ponad 500 książek i broszur oraz tyleż bez mała czasopism i jednodniówek harcerskich, stanowiących poważną część dorobku piśmiennictwa harcerskiego¹⁸. Wypracowano wtedy istotnie zróżnicowane metody pracy dla różnych grup wiekowych, opracowano dla nich rozmaite podręczniki¹⁹. W program harcerski wpisano zajęcia o bardzo różnorodnych treściach. Jednocześnie zaczęto tworzyć teoretyczne zręby metody harcerskiej. Przetłumaczenie (wierne) podręczników skautowych pozwoliło dostrzec własną odrębność harcerstwa od skautingu. Wybitni instruktorzy opisali również metodę harcerską. Opracowano po raz pierwszy pełny system metodyczny: stopnie, sprawności. Do pracy harcerskiej włączone zostały specjalności i nowoczesna technika. Powstały drużyny lotnicze zajmujące się między innymi szybownictwem. W Gdyni 17.06.1935 r. została ukończona budowa „Zawiszy Czarnego”. Rozwijało się również krótkofalarstwo. 1.II.1938 r. nastąpiło oficjalne otwarcie harcerskiej sieci łączności radiowej. W tym samym roku wydano też przydział o kolejnym numerze 880, co świadczyło o istnieniu dużego zespołu harcerzy interesujących się krótkofalarstwem i techniką²⁰. Działania te wskazują na silne tendencje rozwojowe, ustawiczne poszukiwanie nowych rozwiązań, które będą dobrą, a przede wszystkim adekwatną odpowiedzią, zarówno na potrzeby młodzieży, jak również ówczesnego młodego państwa. W celu upowszechniania dorobku myśli metodycznej i pedago-

13. por. K. Bluszczyk, *Ewolucja modelu wychowania skautingu w harcerstwie 1909-1945*, Kraków 1988.

14. Autor anonimowy, *Księga Jaszczurki*, Warszawa 1998, s. 52 (pierwsze wydania Księgi ukazało się w latach trzydziestych ubiegłego wieku).

15. Dokonał tego Aleksander Kamiński prowadząc eksperyment pod kierunkiem Sergiusza Hessena w ramach swojej pracy doktorskiej.

16. Por. Jakub Jerzy Czarkowski: *O metodzie harcerskiej i jej rozwoju*, w: G. Miłkowska, K. Stęch, *Na tropach harcerskiej metodyki*, Zielona Góra 2011.

17. W. Błażejowski, *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910-1939)*, Warszawa 1985, s. 316.

18. tamże s. 281.

19. Przykładem może być praca pod redakcją Jadwigi Zwolakowskiej: *W gromadzie zuchów*, Warszawa 1932 lub P. M. Puciaty: *Wędrownicy – pogawędka z drużynowym o pracy starszych chłopców*, Harcerskie Biuro Wydawnicze „Na Tropie”, Warszawa 1937.

20. W. Błażejowski, *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910-1939)*, Warszawa 1985, s. 327.

gicznej powstały szkoły instruktorskie – Szkoła Harcerstwa Żeńskiego w Buczu „Bucze”, działająca już od 1929 r., a uroczyście otwarta w 1931 r.²¹ i powołana w 1933 r. Szkoła Instruktorska w Górkach Wielkich kierowana od początku przez Aleksandra Kamińskiego. Szkoły te wspierane przez państwo oraz kierowane przez wybitnych, cieszących się dużym uznaniem, szacunkiem i dorobkiem (również pisarskim) instruktorów były ważnym ogniskiem myśli i twórczości w zakresie pedagogii harcerskiej.

PRZYGOTOWANIE METOD PRACY WYCHOWAWCZEJ Z DZIEĆMI W WIEKU 8-11 LAT

Znakomicie poziom, jak i nowatorskość pedagogii harcerskiej na tle ówczesnej myśli pedagogicznej w Polsce i Europie, ilustrują działania i dorobek polskich instruktorów nad przygotowaniem metod pracy wychowawczej z dziećmi w wieku 8-11 lat. Pierwsze próby pracy z dziećmi w tym okresie rozwojowym²² sięgają roku 1914, gdy Olga Małkowska zorganizowała w Zakopanem pierwszą drużynę. Ruch zuchowy nie mógł w początkowym okresie znaleźć odpowiednich rozwiązań. Duże znaczenie dla rozwoju działań wychowawczych, prowadzonych metodą harcerską z tą grupą wiekową dzieci, mają działania ks. dr. Jana Mauersbergera i dh. Bolesławy Zienkiewiczówny podjęte już w roku 1917. Należy dodać, że wtedy podjęto pierwsze próby porządkowania doświadczeń w tym zakresie. Jednak praca z zuchami nie była powszechna i podejmowano ją raczej spontanicznie. Sama organizacja – ZHP, poza nielicznymi artykułami w harcerskiej prasie, problemu tego nie podejmowała. Problemu dzieci w wieku zuchowym nie dało się jednak ignorować. Obecność ich w różnych działa-

niach stawała się coraz powszechniejsza. Doprowadziło to w 1926 r. do powołania przez GK Harcerkę komisji do spraw zuchów, a później wydziału zuchowego. Znaczące dla rozwoju pracy z dziećmi w wieku zuchowym, w szczególności w strukturach Organizacji Harcerki, były działania wymienionej już wcześniej Bolesławy Zienkiewiczówny, Jadwigi Falkowskiej, a przede wszystkim Jadwigi Zwolakowskiej, która w sposób niestrudzony organizowała żeński ruch zuchowy widząc w zabawie dobrą odpowiedź na potrzeby dziecka²³.

Dopiero około roku 1930 w sposób oficjalny w tworzenie ruchu zuchowego włącza się męska gałąź ZHP. Zważywszy jednak na czas publikacji prac Aleksandra Kamińskiego poświęconych zuchom, wydaje się, że tą problematyką interesował się już wcześniej. Aleksander Kamiński posiadał już w owym czasie własny duży dorobek wychowawczy, korzystając z doświadczeń instruktoerek opracował oryginalną propozycję zastosowania metody harcerskiej dla dzieci w wieku 8-11 lat. Warto dodać, że sam Kamiński miał za sobą również doświadczenia współpracy z Januszem Korczakiem i mógł się zapoznać (w sposób refleksyjny) z metodami stosowanymi przez tego wybitnego przedstawiciela nowego wychowania i pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej.

Sama propozycja stworzenia osobnej propozycji dla tej grupy wiekowej wynikała zapewne z wielu czynników. Jak się wydaje, przede wszystkim spowodowane było to rosnącą popularnością i związaną z tym potrzebą dzieci, na które instruktorzy harcerscy, a w szczególności instruktorki, byli w sposób szczególny otwarci. Jednym z takich powodów była zapewne również obawa, że proste zastosowanie metod pracy harcerskiej do

21. Por. Anna Zawadzka: Szkoła Instruktorska Harcerstwa Żeńskiego na Buczu, wyd. Horyzonty, Warszawa 2000.

22. Obecnie granice te są przesunięte i młodszy wiek szkolny (nauczanie początkowe) datowany jest na 7 a niekiedy nawet 6 rok życia do roku 9 lub 10, w zależności od autorów. Wiąże się to również z obserwowaną akceleracją rozwoju dzieci i młodzieży.

23. A. Zawadzka: Gawędy o tych, które przewodziły, Horyzonty, Warszawa 1994, s. 154.

młodsze­go wie­ku mog­ły­by osłabić za­in­te­resowanie har­cerstwem w wie­ku póź­niej­szym²⁴. Instruktor­ki i instruktor­zy har­cerscy po­strze­gali zgo­dnie ze wska­zów­kami twór­cy skautingu ko­niec­ność do­sto­so­wania pro­po­zycji wy­cho­waw­czej do na­tu­ral­nych po­trzeb i moż­li­wo­ści dzie­cka, w szcze­gól­ności roz­u­mie­jąc har­cerstwo ja­ko ak­tyw­ny spo­sób po­de­jścia do otaczają­cej nas rze­czy­wi­sto­ści. Było to zgo­dne z po­stula­ta­mi nowo­go wy­cho­wania stawiają­ce­go na na­tu­ra­lizm i ak­tywizm. Kolej­nym waż­nym ele­men­tem świadczą­cym o nowa­to­r­sko­ści i jed­no­cze­snym głą­bokim za­korze­nieniu w du­chu prze­mia­nowo­go wy­cho­wania było wska­zanie za­ba­wy ja­ko głów­nej formy ak­tyw­no­ści zuchów. Ten as­pekt silnie ak­centuje w swo­ich pra­cach tak Kamiński, jak i Zwo­lakowska w swo­im pod­sta­wo­wym pod­ręcz­niku *W gromadzie zuchów*. Za­ba­wa ja­ko narzę­dzie roz­wo­ju czło­wie­ka jest jed­nym z waż­nych od­kryć tego wła­śnie sys­te­mu, ale na­le­ży pa­mie­tać, że jej rolę pod­kre­ślali rów­nie­ż w swo­ich pra­cach Ma­ria Mon­te­so­ri czy Ja­nu­sz Kor­czak, a na grun­cie fi­lo­zo­fii i wie­dzy o kul­turze je­den z naj­wy­bit­niej­szych my­ś­li­cieli tam­te­go okre­su Jo­han Huizinga²⁵. W mo­im prze­ko­naniu szcze­gól­nie nowa­to­r­ska była forma upowsze­chnienia wie­dzy, ja­ką za­sto­so­wał Alek­san­der Kamiński. W tam­tych cza­sa­ch prak­tycz­nie nie­spo­ty­kana. Przy­go­to­wanie tak zwa­nej try­lo­gii zuchowej było ws­pa­nia­łym i nie­ste­ty już ni­gdy po­tem nie­po­w­to­rzo­nym dzia­ła­niem. W każ­dej z trzech czę­ści Kamiński pi­sz­e o tym sa­mym za­ga­d­nieniu – pro­wa­dzeniu gromady zuchów. Przy­czym za każ­dym ra­zem w in­ny spo­sób. *Antek Cwaniak* to po­wieść prze­ma­wiają­ca do e­mo­cji i wy­ob­ra­źni. Ciekawie za­ry­so­wane po­sta­cie opisa­ne z pa­szą i du­żym ta­lentem; zwy­kłe, a jed­no­cze­śnie nie­zwy­kłe przy­go­dy gromady pro­wa­dzonej przez

Cwaniakiewicza po­bu­dza­ły mło­dych (przyszłych) instruktorów do prze­ży­wania przy­go­dy w roli zuchowej wodza. *Książka wodza zuchów* była pod­ręcz­ni­kiem me­to­dycznym, spra­wie, i co waż­ne, przystępnie opisa­jącym za­sa­dy pro­wa­dzenia zbió­rek, pro­po­nu­jącym szereg gier, za­ba­w, ćwiczeń, pio­senek czy maj­ster­ek. Wa­rto za­uwa­żyć, że nie­które w świe­tle obowią­zu­ją­cych obec­nie prze­pi­sów były­by nie­do­zwo­lone. *Krag Rady* jest zbio­rem re­flek­sj i oraz uzasadnień odwo­łu­ją­cym się rów­nie­ż do naj­now­szych zdo­by­czy ów­cze­snej nauki. W za­ło­żeniu ma słu­żyć pogłę­bieniu zdo­bytej wie­dzy, jej peł­niej­szemu roz­u­mie­nieniu oraz po­bu­dzać do twór­czego i re­flek­syjnego dzia­łania w tym za­kresie. Wska­zuje na waż­ne re­la­cje łą­czą­ce gromadę zuchów nie tyl­ko z in­nymi grupami wie­ko­wymi w har­cerstwie, ale z ca­łym spo­łecz­nym śro­do­wiskiem dzia­łania, mię­dzy in­nymi szko­łą czy ro­dzi­ną.

Trudno po­wie­dzieć, czy taki wy­bór formy upowsze­chnienia me­to­dy­ki zuchowej był efek­tem wie­dzy, czy też ge­nia­lnej in­tu­icji pe­da­go­gic­znej Kamińskiego. Nie­wą­tpli­wie od­po­wia­dał on po­stula­tom prag­ma­tyzmu w nauczaniu, jak i pro­po­zycjom ta­kiego kształ­cenia, ja­kie na te­renie Pol­ski upowsze­chniał w tym okre­sie m.in. Hen­ryk Rowid – re­dak­tor naczelny po­czy­ty­nych cza­so­pism pe­da­go­gic­znych, jak „Ruch pe­da­go­gic­zny” czy „Chowa­na”. Ana­lo­gic­zne ten­den­cje zwi­ą­zane z in­dy­wi­dualnymi pre­feren­cjami w pro­ce­sa­ch po­zna­w­czych ob­ser­wu­jemy w pro­po­zycjach Ma­rii Mon­te­so­ri, Adolp­he’a Fer­riere, Édouarda Claparede’a, Ja­nu­sza Kor­czaka i Geor­ga Kerschensteinera. Jed­nak me­to­da, którą za­pro­po­nował Kamiński, wy­cho­dzi dale­ko po­za te pro­po­zycje i jest ak­tu­alna z per­spek­tywy pro­po­zycji nie­o­mal nam współ­cze­snych – ja­k teoria wielo­stron­nego kształ­cenia Win­cen­tego Okonia, teoria stylów uczenia się Davi-

24. U. Bugaj, S. Lenkiewicz: *Zuchowe początki inspiracja pracy gromady*, w E. Kulczyk-Prus, A. Wittemberg: *W krainie zabawy*, Warszawa 1967, Łódź 2011, s. 194.

25. Johan Huizinga: *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury*, Warszawa 1967, przeł. Maria Kurecka i Witold Wirpsza.

da A. Kolba²⁶ czy koncepcja inteligencji wielorakiej Howarda Gardnera²⁷.

Polska koncepcja pracy metodą harcerską (skautową) z dziećmi w wieku 8-11 lat dała początek ogólnosiwiatowym tendencjom narodowym w ruchu wilczęcym²⁸. Duże zainteresowanie polskimi sukcesami spowodowało nie tylko powierzenie Kamińskiemu przewodnictwa delegacji i opisanie metodyki wychowej na konferencji w Gilwell Park w Wielkiej Brytanii w 1938 r. Na spotkanie to wydano również książkę *Zuchy – The Polish Wolf Cubs*, która była kilkakrotnie wznawiana²⁹.

INNE ROZWIĄZANIA

Oceniając prace metodyczno-wychowawcze w ZHP w okresie dwudziestolecia międzywojennego warto podkreślić, że poza propozycją wychową był to czas opracowania i wdrażania wielu innych nowatorskich i nowoczesnych rozwiązań. Był to czas poszukiwań, które znakomicie wyraża myśl Henryka Glassa: „Nie zawężać zakresu pracy! Harcerstwo to nie sygnalizacja, tropienie czy musztra. Harcerstwo to wszystko to, co przynosi narodowi i nam pożytek i radość, a jest zgodne z Prawem Harcerskim. To życie pełne, czyn radosny”³⁰.

Wtedy po raz pierwszy podjęto prace nad rozwiązaniami wędrowniczymi³¹ i starano się zgodnie z ustaleniami ówczesnej psychologii i pedagogiki różnicować i dostosowywać do cech grupy wiekowej (zgodnie z zasadą naturalności) program zuchów, harcerzy i harcerzy starszych. Podjęto pierwsze działania nad koncepcją zadań zespołowych, tak niesprawiedliwie kojarzonych jedynie z okresem socjalistycznych wypaczeń w harcerstwie, gdy tymczasem są one ważnym etapem w pracy nad metodyką pracy zespołu harcerskiego.

WOBEC WSPÓŁCZESNOŚCI

Przyjęte wówczas w ZHP (i nie tylko) propozycje metod pracy z dziećmi i młodzieżą okazały się skutecznymi i nadzwyczaj płodnymi intelektualnie konceptami. Dały asumpt do dynamicznego rozwoju organizacji oraz powstania nowych propozycji i eksperymentów pedagogicznych. Metoda zuchowa wskazała, jako pierwsza, na wielką rolę różnych form spontanicznej zabawy dziecięcej (zabawy w coś lub kogoś) czy też niezwykle siłę oddziaływania teatru samorodnego. Również czytając opracowania o projekcie warto pamiętać, iż w swojej istocie jest on zadaniem zespołowym i tak był w pierwszej fazie swojego istnienia definiowany. Działania okresu międzywojennego przetrwały czas wielu prób. Wywarły i do dziś wywierają poważne piętno na współczesnym obliczu harcerstwa, dodając mu blasku i stylu. Podobnie jak prądy nowego wychowania są wciąż żywym źródłem nowych rozwiązań i propozycji we współczesnej pedagogice.

W czasach, gdy dowiadujemy się o tym, że najnowszym nurtem pedagogiki jest pedagogika zabawy, a drama jest nową metodą terapii wychowawczej, warto pamiętać o osiągnięciach i nowoczesnych rozwiązaniach pedagogicznych proponowanych przez instruktorów harcerskich związanych z wychowawczą rolą zabawy, współpracy i współdziałania. Wiele z tych „nowatorskich” opracowań jest przynajmniej o 50 lat późniejszych od dokonań polskich instruktorów okresu międzywojennego.

26. Saul McLeod, David Kolb – Learning Styles. Retrieved from 2010, dostępny <http://www.simplypsychology.org/learning-kolb.html> (dostęp 7 listopada 2014).

27. Richard J. Gerrig, Philip G. Zimbardo: Psychologia i Życie, Warszawa 2008, s. 292-294.

28. J. Wierzbńska: Aleksander Kamiński 1903-1978; GK ZHP Warszawa 1978, s. 22-23.

29. A. Kamiński: *Zuchy: The Polish Wolf Cubs*, London 1944.

30. Henryk Glass, „Harc mistrz”, 1922, nr 1, s.7, za A. Glass Miejsce specjalności harcerskich w wychowaniu, „Biblioteczka Harcerskich Specjalności”, Zeszyt 1 czerwiec 2007, s. 3.

31. Paweł M. Puciata: Wędrownicy. Pogawędka z drużynowym o pracy starszych chłopców, Wilno 1937.

TIMELINESS OF THE SCOUT PEDAGOGY OF INTERWAR YEARS

The article presents the outline of the scouting origins, taking into account the circumstances of genesis of its Polish variation in the beginning of 20th century. The article discusses the main directions and patterns of Polish scouting development in the Second Polish Republic period. The Polish leaders' achievements in 8-11 year olds education methods is presented as an example of timeliness and novelty of that time's scout pedagogy. Author highlights the important role of Aleksander Kamiński but also underlines Guides' accomplishments pointing to Jadwiga Zwolakowska in particular. The approach Aleksander Kamiński considered to be the best to distribute the cub scouts methodology marks it as innovative attitude to education and nurture. Author also notes that children and youth education methods accepted in ZHP in the interwar years proved to be effective and intellectually valuable ideas. They became an incentive for new propositions and pedagogical undertakings. Those ideas shaped in the past and influence even now the modern face of Polish scouting and guiding adding to its splendour and style. Similar to the trends of contemporary education the early scouting pedagogy ideas are still a source of new solutions and concepts in modern pedagogy.

LITERATURA:

- Babiński H., *U podstaw organizacji wojska polskiego 1908-1914*, Warszawa 1935
- Bluszcz K., *Ewolucja modelu wychowania skautingu w harcerstwie 1909-1945*, Kraków 1988
- Błażejowski W., *Historia harcerstwa polskiego*, Warszawa 1935
- Buchet H., *Skauting i indywidualność*, Warszawa 1937; wstęp S. Sedlaczek
- Bugaj U., Lenkiewicz S., *Zuchowe początki inspiracja pracy gromady* w E. Kulczyk-Prus, A. Wittemberg: *Wkrainie zabawy*, Łódź 2011, s. 194
- Czarkowski J. J., *O metodzie harcerskiej i jej rozwoju*, w: G. Miłkowska, K. Stęch, *Na tropach harcerskiej metodyki*, Zielona Góra 2011
- Dokument opracowany przez Światową Konferencję Skautową* (Durban, lipiec 1999) źródło strona GK ZHP (tłumacza nie podano)
http://skauting.zhp.pl/index.php?do=download_binary&navi=0013,0061&id=910
- Glass H., *Wypowiedz naczelnika harcerzy*, „Harc mistrz”, 1922, nr 1, s. 7, za A. Glass, *Miejsce specjalności harcerskich w wychowaniu*, „Biblioteczka Harcerskich Specjalności”, Zeszyt 1 czerwiec 2007
- Huizinga J., *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury* Warszawa 1967 (przeł. Maria Kurecka i Witold Wirpsza)
- Kamiński A., *Antek Cwaniak*, Warszawa 1932
- Kamiński A., *Książka wodza zuchów*, Warszawa 1933
- Kamiński A., *Krąg rady*, Warszawa 1935
- Kamiński A., *Zuchy: The Polish Wolf Cubs*, London 1944
- McLeod S., *Kolb – Learning Styles*. Retrieved from 2010,
<http://www.simplypsychology.org/learning-kolb.html> (dostęp 7 listopada 2014)
- Okoń W. (red.), *Szkoły eksperymentalne w świecie 1900-1975*, Warszawa 1978
- Puciata P. M., *Wędrownicy – pogawędka z drużynowym o pracy starszych chłopców*, „Na Tropie”, Warszawa 1937
- Richard J. Gerrig, Philip G. Zimbardo, *Psychologia i Życie*, Warszawa 2008, *Rozkaz Dzienny z dn. 22 maja 1911r.*, Lwów wg „Scout” nr 3 i 4 Lwów 1935 (numer Złotu Jubileuszowego)
- Sedlaczek St., *Geneza skautingu i harcerstwa*, Warszawa 1936 (reprint wyd. Impuls)
- Skrzypczak J., *Edukacyjne funkcje mediów w perspektywie metodologicznej* w W. Strykowski (red.), *Media, a edukacja*, Poznań 1997
- Sośnicki K., *Rozwój pedagogiki zachodniej na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1967
- Sztobryn S., *Pedagogika Nowego Wychowania*, w: red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, *Pedagogika, podręcznik akademicki*, PWN, 2004
- Śliwerski B. (red.), *Edukacja alternatywna*, Kraków 1992
- Wierzbianańska J., *Aleksander Kamiński 1903-1978*, GK ZHP Warszawa 1978
- Zawadzka A., *Gawędy o tych, które przewodziły*, Horyzonty, Warszawa 1994
- Zawadzka A., *Szkoła Instruktorska Harcerstwa Żeńskiego na Buczu*, wyd. Horyzonty, Warszawa 2000
- Zwolakowska J., *Wgromadzie zuchów*, Warszawa, 1932